

ДУБИНА

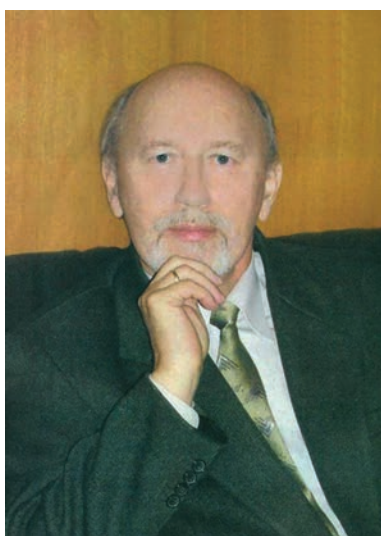
Дмитро Васильович —
доктор біологічних наук,
професор, головний науковий
співробітник Інституту ботаніки
ім. М.Г. Холодного НАН України

КУЧЕР

Оксана Олександрівна —
кандидат біологічних наук,
науковий співробітник Інституту
ботаніки ім. М.Г. Холодного
НАН України

ЧУСОВА

Ольга Олександрівна —
провідний інженер Інституту
ботаніки ім. М.Г. Холодного
НАН України

Яків Петрович Дідух

СТОРІНКИ ЖИТТЄВОГО І ТВОРЧОГО ШЛЯХУ ВЧЕНОГО

До 70-річчя академіка НАН України Я.П. Дідуха

У травні виповнилося 70 років від дня народження і 50 років наукової діяльності видатного вченого ботаніка-еколога, автора фундаментальних праць, які мають першорядне значення в екології фітосистем, фітоценології, фітогеографії, флорології, фітосозології, заслуженого діяча науки і техніки України, лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки (2013) та премії ім. М.Г. Холодного НАН України (1994), завідувача відділу геоботаніки та екології Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, доктора біологічних наук, професора, академіка НАН України Якова Петровича Дідуха.

Яків Петрович Дідух належить до когорти вчених, які завдяки аналітичному синтезу, ґрунтованому на великому досвіді, здебільшого щоденною наполегливою та копіткою працею, демонструють інтелектуальну стратегію, яка відкриває нові шляхи подальшого розвитку науки. Йому притаманні широка ерудиція, креативність, натхнення у дослідницькій роботі, а також уміння захопити своїми науковими ідеями і об'єднати фахівців різних напрямів для вирішення найактуальніших наукових проблем. Його невичерпна енергія і талант ученого, висока організованість і широта мислення стали прикладом для численних учнів і колег.

Я.П. Дідух народився на Рівненщині — в краю мальовничої природи і славної історії. Інтерес до досліджень проявився у нього ще в шкільні роки на археологічних розкопках, які проводилися поблизу села і до яких допитливого хлопця залучив керівник експедиційного загону. Юнака помітили також відомі ботаніки України, зокрема професор В.Д. Авдєєв, який працював у м. Рівне, та народний цілитель І.М. Носаль, автор багатьох книг та публікацій, присвячених лікуванню хвороб за допомогою лікарських рослин. Це були перші вчителі, з якими він захоплено поринув у вивчення рідної природи. Саме завдяки їм розквітла любов ювіляра до ботанічної науки, яка потім стала основою всього його життя. Тому не дивно, що наукові дослідження Я.П. Дідух розпочав ще в студентські роки. Він навчав-

Перші студентські дослідження мікркосмосу рослин

ся без відриву від виробництва у Рівненському філіалі Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, одночасно працював на посаді наукового співробітника Рівненського краєзнавчого музею і мав змогу брати участь у краєзнавчих експедиціях по різних цікавих куточках, на які багата Рівненщина. Перша наукова стаття Якова Петровича, опублікована у 1972 р. в «Українському ботанічному журналі», була присвячена опису нового місцезнаходження ендемічного виду — самосилу гайового, який він знайшов у регіоні. Пізніше було надруковано ще низку праць з питань поширення рідкісних рослин на Рівненщині.

Студентом Я.П. Дідух брав участь в експедиціях під керівництвом В.Д. Авдєєва по Приураллю. Їх метою було виявлення родовищ нафти і газу з використанням рослин-біоіндикаторів. Він вивчав також рослинність степів Чуйського тракту Алтаю. Все це формувало і розвивало ботанічний світогляд майбутнього вченого і посилювало любов до дослідницької справи.

Після вступу до аспірантури відділу систематики та флористики Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР у 1973 р. темою

наукової роботи Я.П. Дідуха було затверджено структурно-порівняльний аналіз флори Ялтинського гірсько-лісового державного заповідника (науковий керівник — академік Ю.Р. Шеляг-Сосонко). Заповідник було створено зовсім недавно, і постала нагальна потреба в інвентаризації його флори і рослинності. Тому крім флори Я.П. Дідух досліджував і рослинність. Це істотно відрізняло його роботу від типових дисертацій флористичного спрямування. Поряд із застосуванням нового на той час системного підходу до трактування флори Я.П. Дідух спільно зі своїм науковим керівником обґрунтували і ввели в ботанічну науку поняття «флороценотичний комплекс». Пізніше, у результаті дискусій на робочій нараді з порівняльної флористики (м. Нерінга, Литва), його було трансформовано в поняття «ценофлора». Термін було визнано флористами і геоботаніками, його запровадження стало вагомим внеском молодого дослідника в теорію ботаніки. Ценофлора відображає флористичний склад певних типів ценозів, більшою мірою відмінних, ніж подібних між собою. Тому вона є об'єктом для порівняння і дає можливість з'ясувати закономірності формування флор. Кількісний розподіл видів за певними властивостями науковці трактували як характеристику відповідної структури (географічної, біоморфологічної, екологічної), що також є об'єктом порівняння. Такий підхід, розроблений на основі аналізу, зокрема, гетерогенної флори Гірського Криму, зміщував акценти з описового характеру флори на порівняльний і визначався як структурно-порівняльний аналіз. На його основі було детально досліджено структуру ялівцевих рідколій, соснових лісів, зроблено оригінальні висновки щодо історії розвитку букових лісів та лук Гірського Криму. Крім Ялтинського заповідника Я.П. Дідух провів флористичні та геоботанічні дослідження в інших заповідних об'єктах — Карадазькому та Мис Март'ян, заказниках Агармиш, Кубалач, степових масивах Карабі-яйли, Чигині, Тарханкуту та ін.

Після захисту кандидатської дисертації Я.П. Дідух продовжив дослідження Гірського

Криму. На основі детального аналізу рослинного покриву і відповідних узагальнень підготував докторську дисертацію «Диференціація рослинного покриву Гірського Криму», захищену в 1988 р. Пізніше результати цієї роботи лягли в основу монографії «Растительный покров Горного Крыма», яка стала настільною книгою для багатьох початківців. Слід особливо підкреслити, що в ній крім встановлення основних закономірностей диференціації рослинного покриву, зумовлених зміною гідротермічного режиму, зроблено важливий висновок щодо генезису флори Гірського Криму. Автор досить аргументовано спростовує широко визнану гіпотезу про розселення видів по давніх «мостах суші» з Понтиди. Він переконливо доводить, що формування флори, її специфіка визначалися орографічними властивостями та кліматом Причорномор'я, тобто екологічними гідротермічними особливостями регіону. Морський басейн, на думку автора, є не бар'єром для поширення видів, а визначає специфіку флористичного складу. Цю ідею було використано у праці «Роль екології та географії рослин у розробці проблем розвитку рослинного світу», в якій набуло подальшого розвитку поняття «ценофлора» і проведено її структурно-порівняльний аналіз. Саме на прикладі кількісного розподілу видів флори за географічною структурою як «способу упаковки ареалів», що відображує певну організацію, впорядкованість, закономірність, Я.П. Дідух сформулював оригінальний висновок, який дістав влучну назву «ефект мішені».

У 70–80-х роках наукова діяльність Я.П. Дідуха була зосереджена на флористично-геоботанічних питаннях. У цей період з'явилися нові стимули і відкрилися широкі перспективи для подальших досліджень. Ювіляра завжди приваблювало виявлення нових місцезнаходжень, зокрема раритетних видів, та вивчення еколого-ценотичних умов їх місцезростань. Він особисто або у співавторстві описав нові локалітети більш як сотні рідкісних видів. Особливу увагу Я.П. Дідух приділяв орхідним. Він виявив кілька десятків їх нових місцезнаходжень на території України. Відомий його

В Опускському природному заповіднику (Автономна Республіка Крим)

вислів стосовно виявлення нових місцезнаходжень видів: «Бачить не той, у кого гострий зір, а той, хто знає, що шукає». Узагальнення даних з умов зростання рідкісних видів сприяло розробленню оригінальних підходів щодо оцінки їх активності і теорії відтіснення реліктів Дарлінгтона. Яків Петрович переконливо довів, що її сутність полягає у зростанні рідкісних видів не у непорушених, малодоступних місцях, а в умовах послабленої ценотичної конкуренції. Саме на такому підході ґрунтується оселищна концепція охорони видів, яку поділяє учений. Його вагомі флористико-географічні напрацювання та відповідні висновки основані на матеріалах, отриманих під час експедицій. В Україні вже майже не залишилося куточків, які б не були охоплені його дослідженнями. З другої половини 90-х років він активно співпрацює з польськими вченими і протягом кількох років досліджував різні регіони Польщі, разом з польськими колегами працював в Іспанії, Португалії, Андоррі, Марокко. Результати цих робіт стосуються поширення, умов зростання, анатомо-морфологічних та систематичних особливостей різних видів рослин.

Важливою рисою Я.П. Дідуха є вміння спрямувати співробітників на розв'язання актуальних проблем. У 1988 р. він очолив відділ екології фітосистем Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, у якому

Експедиція у горах Атлас (північно-західна Африка, Марокко)

працювали ґрунтознавці, кліматологи, гідрологи та геоботаніки. Завдяки цьому з'явилася можливість для розвитку фітоіндикаційного напрямку. Методика фітоіндикації ґрунтується на використанні екологічних амплітуд видів відносно різних екофакторів, відображуваних у вигляді відповідних шкал (бальних оцінок). Оскільки подальші розрахунки базуються на кількісному розподілі видів у ценозах, тобто геоботанічних описах, а отримані результати відображують ценотичний (екосистемний) рівень організації, цей метод дістав назву «синфітоіндикаційний». Слабким його місцем вважалося те, що бальні показники не завжди вдається перевести в абсолютні дані, тому паралельно з розробленням шкал проводили інструментальні польові заміри і встановлювали відповідні залежності. На той час в Інституті з'явилися перші персональні комп'ютери, що дало можливість ефективніше вирішувати ці завдання. Було розгорнуто роботи з порівняння екологічних шкал, розроблених різними авторами, і розпочато формування власних з урахуванням матеріалів геоботанічних досліджень у різних регіонах України. Принципово новим стало розроблення шкали карбонатних ґрунтів. Для польових досліджень було організовано комплексні експедиції по регіонах України, в яких зібрано матеріали, що репрезентують різні типи угруповань.

Отримані результати було узагальнено у монографії «Фітоіндикація екологічних факторів». У ній наведено результати всебічного аналізу фітоіндикації, розкрито зміст фітоіндикаційних шкал, запропоновано методику оцінки кліматичних, едафічних та ценотичних факторів на основі ординаційного та градієнтного методів на прикладі матеріалів, зібраних у різних регіонах. Наступна монографія «Основи біоіндикації» стала підсумком великої дослідницької роботи. У ній викладено наукові основи біоіндикації, яка ґрунтується на засадах сучасної екології та різних біологічних дисциплін і використовується для оцінювання стану навколишнього середовища. Показано основні напрями біоіндикації, розглянуто поняття індикатора, проблеми стресу та біоіндикації, пошуку індикаторів та зміни їх ознак залежно від рівня організації живого. Значну увагу приділено сучасним методам і шкалам, зокрема розробленому автором методу синфітоіндикації. Висвітлено питання дендроіндикації, дистанційної біоіндикації стану екосистем, їх забруднення, змін у часі й просторі (атмосфери, гідросфери, педосфери, пошуків корисних копалин, змін клімату) під впливом вищих рослин і рослинних угруповань, лишайників, мохів, водоростей і тваринних організмів. Розглянуто проблеми ландшафтної біоіндикації, оцінювання геоморфологічних процесів, динаміки і стійкості екосистем, використання екологічних індикаторів для забезпечення сталого розвитку.

Яскравою демонстрацією інтелектуальної стратегії розвитку екологічної науки, запропонованої Я.П. Дідухом, є реалізація його ідеї щодо підготовки багатотомного видання «Екофлора України». Цю ідею він уперше оприлюднив на Х з'їзді Українського ботанічного товариства (м. Полтава, 1977), де вона здобула широку підтримку. Необхідність узагальнення інформації щодо екології видів тісно пов'язана з проблемою збереження біорізноманіття, яку людство усвідомило лише на порозі третього тисячоліття. Збереження біорізноманітності потребує ширшого погляду на оцінку видів як таксонів, зокрема їх біологічних та екологічних характеристик, способів адаптації, оцін-

ки амплітуд толерантності до змін зовнішніх факторів, оцінки екологічних ніш, стратегії, можливості протидіяти впливу антропогенного чинника, здатності до відновлення тощо. Реалізація цієї по суті епохальної ідеї за участю фахівців різних напрямів з багатьох наукових установ розпочалася в 2000 р. На сьогодні видано 5 томів, у яких висвітлено екологічні характеристики, біоморфологічні особливості, характер поширення та інші найважливіші для екології ознаки видів флори України.

Оцінка екофакторів на основі методики синфітоіндикації дала багатий матеріал для подальших досліджень. Вона вивела описові геоботанічні дослідження на новий рівень кількісної оцінки, що дає можливість застосувати великий арсенал сучасних математичних методів (ординаційний, кластерний аналізи, метод головних компонент тощо). Зокрема, оцінку таких показників для конкретних видів можна розглядати як характеристику їх еконіш. Паралельно наприкінці 90-х років Я.П. Дідух сформулював не менш науково значущі ідеї щодо використання методики синфітоіндикації для оцінки стійкості та динаміки екосистем (біотопів), що пізніше отримала своєрідне «друге дихання» і набула помітного розвитку, а також для порівняльної оцінки регіонів за екологічними показниками. Методику біоіндикації Яків Петрович використовував і в інших наукових дослідженнях: радіоактивного забруднення, дендроіндикації ерозійних процесів, зміни гідрологічного режиму ґрунтів та ін. Саме за розроблення теоретичних і методико-практичних питань біоіндикації Я.П. Дідуху у складі наукового колективу було присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки (2013).

Підсумовуючи фітоіндикаційний напрям діяльності ювіляра, можна сказати, що починаючи від біоіндикаційних методів пошуків нафти та газу, які він опанував ще у студентські роки, і до сучасних методів синфітоіндикації ці дослідження завжди були в полі зору вченого, формуючи його як науковця-еколога.

Значне місце у роботах Я.П. Дідуха займають також проблеми класифікації біотичних об'єктів, зокрема рослинності. На початку на-

На схилі Високих Татр

укової діяльності він розробляв класифікацію рослинності на принципах радянської школи — на домінантній основі. Однак уже наприкінці 80-х років почав використовувати ординаційні методи класифікації чагарничкової рослинності, що можна розглядати як проміжний етап переходу від домінантної до флористичної класифікації, започаткованої у Західній Європі. Загалом за участю Я.П. Дідуха описано один новий клас, два порядки, 17 союзів та близько 60 асоціацій, з яких один порядок, 13 союзів і майже 50 асоціацій визнано європейською геоботанічною спільнотою.

У 1998 р. Я.П. Дідух висловив ідею щодо необхідності підготовки багатотомного видання «Рослинність України» на основі європейської школи Браун-Бланке та обґрунтував структуру його томів. Наразі вже опубліковано 4 томи. До друку підготовлено «Продромус рослинності України».

Ґрунтовні ботаніко-географічні дослідження території України, виконані вченим, стали основою для розроблення теоретичних питань геоботанічного районування. Розвиваючи наукові підходи геоботанічного районування,

Делегація України на засіданні комісії ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (на фото Я.П. Дідух та П.М. Черинько). Дрезден. 2011 р.

Я.П. Дідух довів, що районування не може бути побудоване лише на оцінці зональної рослинності (як правило, співвідношенні площ лісової та степової), а має ґрунтуватися на оцінках специфіки та розподілу всіх типів угруповань у ландшафті, що було успішно продемонстровано на прикладі еколого-геоботанічного районування Центрального Поділля. Ці методичні підходи основані на дослідженнях закономірностей розподілу рослинних угруповань і реалізуються через побудову еколого-ценотичних профілів. Огляд еколого-геоботанічних публікацій Якова Петровича засвідчує, що вони побудовані саме на всебічному аналізі таких профілів. У теоретичному плані це привело його до розроблення топологічних аспектів класифікації, що відобразилося, зокрема, у подальшому опрацюванні введеного у минулому столітті В.Б. Сочавою поняття фітоценомерів. Я.П. Дідух дав їм назву екомерів. Вагомим результатом цих досліджень є отримані закономірності розподілу угруповань на катенах річкових долин. Тому останніми роками учні Я.П. Дідуха досліджують територіальні одиниці рослинності долин річок України. Проблема екомерів тісно пов'язана з питаннями картування рослинності, коли окремі виділи необхідно показати у вигляді комплексів чи комбінацій, оскільки окремо взятий синтаксон не можна відобразити як самостійний. У процесі великомасштабного

картування рослинності ці питання поставали дуже часто. Велике практичне значення мають підготовлені за участю Я.П. Дідуха геоботанічні карти 30-кілометрових зон Чорнобильської, Хмельницької та Рівненської АЕС.

Серед теоретичних питань значну увагу Я.П. Дідух приділяє проблемі еволюції фітоценозів та екосистем. У його роботах цю проблему було розширено від фітоценотичних аспектів до екосистемного рівня. Значення запропонованого підходу полягає в тому, що розвиток фітоценозу зумовлений конкуренцією між видами, а біотопу — накопиченням та використанням ресурсів, зокрема енергетичних.

Ще одним яскравим штрихом до наукового портрету ювіляра є його дослідження у галузі енергетики фітосистем. Узагальнюючи інформацію щодо перебігу сукцесій, Я.П. Дідух дійшов висновку, що фітоценози, на відміну від видів, не відтворюють собі подібних, а рушійною силою їх розвитку є зміна енергетичного балансу екосистем. Ці та інші дослідження стали базою для нової ідеї щодо використання термодинамічних підходів та показників енергії для оцінки екологічних збитків, структури та організації екосистем, їх стійкості та ризиків втрат. Подальшим логічним кроком був перехід від термодинамічних до синергетичних підходів до організації та динаміки екосистем — використання понять фрактальності, біфуркації, теорії катастроф. На думку Якова Петровича, ці дослідження мають бути глибше осмислені у майбутньому, оскільки вони можуть відкрити широкі перспективи у геоботаніці та екосистемології.

З проблемами організації та динаміки екосистем тісно пов'язані питання впливу кліматичних змін на природне довкілля, яким Я.П. Дідух в останнє десятиріччя приділяє багато уваги. Його обрано науковим редактором розділу «Територіальні і прісноводні екосистеми та їхні послуги» для наступної, шостої (2019–2022 рр.) доповіді Міжурядової групи експертів зі зміни клімату (IPCC), що функціонує під егідою ООН. Думки та міркування вченого з цих актуальних питань здобули широке визнання наукової спільноти.

Не можна не відзначити й оригінальні дослідження Я.П. Дідуха з історичного розвитку степів. На основі молекулярно-генетичних і анатомічних даних та аналізу історичних змін зоокомплексів і клімату учений спільно з колегами дійшов висновку щодо корелятивних зв'язків між еволюцією цих складових. Встановлено також часові віхи змін, що відбулися. Ці роботи мають надважливе значення для прогнозування розвитку степового біому в умовах зміни клімату.

З початку 2000-х років Я.П. Дідух активно займається класифікацією біотопів. Її розробленню передували класичні праці «Класифікація екосистем — імператив національної екомережі (ECONET) України» та «Екологічний імператив сталого розвитку України». Запропоновано варіанти класифікації екосистем різних регіонів. Результати досліджень узагальнено в колективних монографіях «Біотопи Лісової та Лісостепової зон України» та «Біотопи Гірського Криму». Значну увагу Яків Петрович приділяє питанням уточнення тлумачення поняття «біотоп» та його взаємозв'язку з іншими поняттями, а також методиці оцінки впливу загроз, соціологічної значущості та ризиків втрат цих об'єктів. Актуальні біотопічні дослідження поставили на порядок денний цілий ряд наукових проблем і привели автора до думки про організацію та забезпечення їх комплексного дослідження.

Значне місце у працях Я.П. Дідуха посідають питання охорони рослинного світу, що ґрунтуються на глибоких і тривалих дослідженнях об'єктів природно-заповідного фонду. Яків Петрович був одним із авторів «Червоної книги України» та «Зеленої книги України», автором і головним редактором обох наступних видань, опублікованих у 2009 р. Він брав участь у розробленні перспективної мережі заповідних об'єктів України. На особливу увагу заслуговують його праці з природоохоронної проблематики. Я.П. Дідух сформулював нові підходи, які стимулювали подальші розробки в галузі охорони природи. Зокрема, йдеться про збереження та відтворення екосистем на засадах сталого розвитку та формування системи біо-

сферних резерватів і заповідних об'єктів поліфункціонального типу. Він активно відстоює ідею запровадження регуляційних заходів для збереження біорізноманіття, застосування гнучких форм охорони замість абсолютного заповідання. Уже став крилатим його вислів: «Заповідники мають бути для людей, а не від людей».

Як фахівець найвищого рівня Я.П. Дідух бере активну участь у роботі українського комітету програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та комісії ЮНЕСКО зі збереження природної спадщини. Він запропонував 12 нових принципів оцінки та формування заповідних об'єктів, що доповнюють наявні. Такий підхід є основою новітньої концепції в розвитку заповідної справи, яка передбачає запровадження екосистемного принципу охорони замість територіального. Ця концепція здобула широке схвалення наукової спільноти і була відзначена президентом НАН України Б.Є. Патонем як один із вагомих успіхів науковців-біологів за минулий рік. Яків Петрович не оминає увагою і проблеми охорони природного довкілля столиці України. Під його керівництвом і за безпосередньої участі розроблено екологічні стежки у заказнику «Лісники», проведено класифікацію і дано характеристику біотопів м. Києва тощо.

Донесення власних наукових ідей і поглядів до широкого загалу фахівців — важливий елемент наукової діяльності Я.П. Дідуха. Він бере активну участь у конференціях європейських ботаніків. Завдяки безпосереднім контактам та спілкуванню з колегами у європейському науковому просторі широко представлені результати українських геоботаніків.

Багато часу і зусиль Яків Петрович віддає підготовці молодих спеціалістів до самостійної наукової роботи. Від початку організації Національного університету «Києво-Могилянська академія» він читав ряд спецкурсів, за його участю підготовлено кілька наукових посібників і підручників. Під його науковим керівництвом успішно захищено одну докторську і 18 кандидатських дисертацій. Створена Я.П. Дідухом екологічна школа визнана світовою

У колі колег на засіданні Відділення загальної біології НАН України

науковою спільнотою. Його учні працюють у провідних наукових і освітніх закладах, в урядових структурах, очолюють наукові та природоохоронні організації.

Я.П. Дідух — автор понад 530 публікацій, у тому числі 33 монографій, 283 наукових статей, 39 з яких опубліковано за кордоном у відомих періодичних виданнях. Був учасником проекту «Карта рослинності Європи», керував українською частиною проекту МАБ ЮНЕСКО «Створення ТБР «Західне Полісся» та екомережі в Поліссі», проектом «Нелінійна реакція степових екосистем за зміни кількості опадів» (від Фонду цивільних досліджень США — CRDF). Він є членом багатьох міжнародних наукових товариств (IAVS, IART, OPTIMA, Planta Europa), бере активну участь у міжнародних конгресах, конференціях, міжнародних експедиціях.

Я.П. Дідух здійснює широку науково-організаційну роботу. У 2003–2008 рр. він обіймав посаду директора провідної ботанічної установи України — Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, а з 1988 р. завідує відділом екології фітосистем, реорганізованим нині у відділ геоботаніки та екології. Він є віце-президентом Українського ботанічного товариства, головою спецради із захисту докторських дисертацій при Інституті ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, членом секції екології Комітету з Державних премій у галузі науки і техніки, Наукового комітету Націо-

нальної ради з питань розвитку науки і технологій, Національної комісії з питань «Червоної книги України», заступником голови Наукової ради з проблем заповідної справи і діяльності заповідників, Наукової ради з питань лісівництва та лісознавства, членом комітету МАБ ЮНЕСКО та комісії ЮНЕСКО з питань природної спадщини, а також редколегії «Українського ботанічного журналу», журналів «Екологія та ноосферологія», «Заповідна справа», «Біологічні студії» та закордонних журналів «Dendrobiology», «Biodiversity: Research and Conservation» та ін. Яків Петрович часто виступає в центральних газетах та інших засобах масової інформації.

За вагомий внесок у ботанічну і екологічну науку та плідну науково-організаційну діяльність ювіляра відзначено багатьма державними та урядовими нагородами.

Я.П. Дідуху притаманні велика працелюбність і працездатність, а також наполегливість і азарт природодослідника, пристрасність і любов до досліджень безпосередньо у природі. Його могутній інтелект, сила думки, глибина душі та щедрість захоплюють і приваблюють усіх, хто працює і спілкується з ним. Разом з тим Яків Петрович — людина принципова, вимоглива до себе та інших. Він має власну наукову і громадянську позицію, яку активно відстоює як під час фахових дискусій, так і на засіданнях директивних органів.

Крім науки у житті ювіляра є ще одне велике захоплення — подорожі. Він відвідав багато країн світу, і дотепер, незважаючи на вже поважний вік, з юнацьким запалом щороку відмірює кілометри експедиційних маршрутів. Його життєвим кредо є вислів видатного природодослідника М.І. Вавилова: «Життя коротке — потрібно поспішати».

Нині ювіляр, як завжди, сповнений енергії, нових творчих задумів та планів. Ботанічна громадськість України, колеги з багатьох країн світу, друзі сердечно вітають Якова Петровича зі славним ювілеєм, бажають доброго здоров'я, довгих і щасливих років життя, творчої наснаги та невичерпної енергії для втілення нових наукових ідей.